

KS. ZBIGNIEW WIT

DUBIA ET RESPONSA LITURGICZNO-PRAWNE ROZSTRZYGNIECIA STOLICY APOSTOLSKIEJ

Jan Paweł II w Liście apostolskim w dwudziestą piątą rocznicę ogłoszenia Konstytucji soborowej *Sacrosanctum Concilium* – O świętej Liturgii pisze o pozytywach posoborowej odnowy liturgicznej, ale wspomina również, że w jej wprowadzeniu miały miejsce pewne mniej lub bardziej poważne dewiacje¹. Wprawdzie nie spotyka się u nas układania przez kapłanów modlitw eucharystycznych, czy zastępowania tekstów biblijnych tekstami świeckimi, to przypomnienie pewnych norm prawnych i rozstrzygnięć Stolicy Apostolskiej wydaje się pożyteczne. Wierność zasadom prawa liturgicznego musi mieć na względzie zarówno wymiar teologiczny, pastoralny, biblijny.

Odnosi się wrażenie, że wielu kapłanów i świeckich nie wyszło jeszcze poza myślenie związane z samą reformą, a jak pisze Papież *Liturgia Kościoła jest czymś znacznie większym aniżeli reforma liturgiczna*². Wprawdzie prawo liturgiczne spotkało się z ostrą oceną w okresie posoborowym, niemniej jednak: *Wymaganie wierności obrzędom i autentycznym tekstom liturgicznym jest wymaganiem «lex orandi», które zawsze musi odpowiadać «lex credendi»*. Brak wierności w tym zakresie może dotknąć samej ważności sakramentów pisze Jan Paweł II³.

Łacińskie słowo *dubium* oznacza wątpliwość, powątpiewanie w ujęciu ogólnym, a *dubium positivum* wątpliwość zasadną, uzasadnioną⁴. Słowo zaś *responsum* znaczy odpowiedź, ocenę, sprawozdanie, wyrok⁵. W sformułowanym temacie chodzi o *dubia* dotyczące zagadnień związa-

1 Papież wymienia jako nadużycia: *niedopuszczalne opuszczenia lub dodatki, wymyślone obrzędy wychodzące poza ustalone normy, postawy lub śpiewy, które nie przyczyniają się do budowania wiary i świętości, nadużycia w praktyce generalnego rozgrzeszenia, zacieranie różnic między kapłaństwem służebnym, związanym ze święceniami, i kapłaństwem powszechnym wiernych*, n. 13.

2 Tamże n. 14.

3 Tamże n. 10.

4 A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Księgarnia świętego Wojciecha, Poznań – Warszawa – Lublin 1957 s. 221.

5 Tamże, s. 586.

nych z odnową liturgiczną. Wydanie przez Sobór Watykański II Konstytucji *Sacrosanctum Concilium* w r. 1963 pociągnęło za sobą szereg aktów Stolicy Apostolskiej zmierzających do wprowadzenia jej w życie. Należy tutaj wymienić powołanie przez Papieża Pawła VI w r. 1964 specjalnej Rady do wykonania Konstytucji o świętej Liturgii – *Consilium ad exsequendam Constitutionem de sacra Liturgia*⁶. Przewodniczącym jej został Jakub kardynał Lercaro, a sekretarzem Agostino Bugnini. Członkowie *Rady* świadomi ogromu zadań, jakie przed nimi postawiono powołali specjalistyczne czasopismo *Notitiae*, jako środek niezbędny do realizacji reformy liturgicznej⁷.

Periodyk ten zaczął ukazywać się od stycznia 1965 roku i pomyślany był przez wydawców, jako *commentaria ad nuntia de re liturgica*. Czasopismo obejmowało na początku trzy główne działy. Pierwszy to *Acta Consilii*, w którym zamieszczano różnego rodzaju dokumenty oraz sprawozdania związane z działalnością *Rady*, różne uchwały Konferencji Biskupów oraz sprawozdania z prac krajowych komisji liturgicznych. *Actuositas Coetuum Episcoporum* podawało informacje o księgach liturgicznych aprobowanych przez różne Konferencje Biskupów oraz sprawozdania z prac zespołów roboczych powoływanych przez Radę. Nas interesuje dział *Documentorum explanatio*, gdyż zawierał on liczne pytania – *dubia* kierowane do *Rady* a następnie do Kongregacji i udzielane odpowiedzi – *responsa*, rozwiązanie kwestii liturgicznych⁸. Wprawdzie podano, że oficjalne rozstrzygnięcia podają *Acta Apostolicae Sedis*, a te mają jedynie charakter informacyjny – *Solutio quae proponitur nullam induit vestem officialem. Solummodo habet valorem orientativum: solutiones enim ex officio publici iuris fient, si casus fert, a competenti Auctoritate in «Acta Apostolicae Sedis»* - czytamy w numerze piątym⁹.

W niniejszej prezentacji ograniczymy się jedynie do odpowiedzi oficjalnego periodyku *Rady* do wykonania Konstytucji o świętej Liturgii, a później Kongregacji. Wprawdzie sama Kongregacja zmieniała nazwy i zakres kompetencji, ale *Notitiae* pozostały przy pierwotnej nazwie i spełniały swoją rolę w realizacji odnowy liturgicznej. W 1969 r. przestała istnieć zarówno *Consilium – Rada*, jak i dotychczasowa *Sacra Rituum Congregatio – Święta Kongregacja Obrzędów*, a powstała nowa *Sacra Congregatio pro Cultu Divino – Święta Kongregacja Kultu Bożego*¹⁰.

6 *Quod opus ut ea qua per est sapientia et prudentia peragatur, peculiarem condimus Commissionem, quam appellat, cuius praecipuae erunt partes, ut ipsius Constitutionis de sacra liturgia praecepta sancte perficienda curet.* List Apostolski Pawła VI. Sacram Liturgiám. Cyt. za: *Enchiridion documentorum instaurationis liturgicae*, Composuit et indice auxit Reiner Kaczynski, T. 1, Torino 1976. s. 42.

7 Działalność *Consilium* omawia: J. Stefański, Rola «*Consilium*» w posoborowej reformie liturgicznej. w: Tenże, *Liturgia w odnowie*. Wyd. Gaudentinum, Gniezno 2000, s. 91-107.

8 Por. Fr. Blachnicki, *Dokumenty odnowy. 1. Notitiae*, *Collectanea Theologica* 37:1967 f. I s. 147-148.

9 *Notitiae* 1:1965 s. 136.

10 Konstytucja Apostolska «*Sacra Rituum Congregatio*» dzieląca dotychczasową Kongregację

Wszystkie zachodzące meandry związane z tą dykasterią Stolicy Apostolskiej mają swoją adnotację w nagłówku strony tytułowej. Wprawdzie z biegiem czasu zaczyna się poszerzać zawartość czasopisma, ale ten problem nie jest przedmiotem niniejszej prezentacji, a różne rozstrzygnięcia wątpliwości liturgicznych zamieszczano przez cały czas. Warto jednak zaznaczyć, że niektóre dokumenty, ukazały się jedynie na łamach *Notitiae*, a późniejsze dokumenty Stolicy Apostolskiej odwoływały się do nich i cytowały je. Zaznaczam to, aby podkreślić rolę czasopisma jako oficjalnego organu Kongregacji.

Przedmiotem badań, a więc i prezentacji będą jedynie te *dubia i responsa*, jakie ukazywały się na łamach tego czasopisma w latach 1965 – 2000 i dotyczą problemów liturgicznych.

Ogólna charakterystyka

Liturgia okresu potrydenckiego przybierała coraz ściślejszy wymiar prawny, określany też jako rubrycystyka. Wierne wypełnienie przepisów czyli rubryk należało do istoty celebracji. Ostatnim akordem legalistycznego traktowania liturgii jest *Codex rubricarum* Jana XXIII z roku 1960¹¹. Dotychczasowe ściśle określone normy postępowania zostały zastąpione takimi określeniami jak *pro opportunitate, his vel similis verbis, potest, sive...sive, laudabiter, forma aptior seligatur*. Te możliwości przystosowania oraz nowe sformułowania przewidujące twórczość liturgiczną celebransów rodziły szereg wątpliwości, które kierowano do odpowiednich dykasterii Stolicy Apostolskiej.

Pytania rubrycystyczne zamieszczane były w zasadzie pod wspólnym tytułem *Documentorum explanatio* i podtytułem *dubia*¹² lub też *varia*¹³. Na łamach omawianego czasopisma napotykałyśmy także *Documenta cum glossis*, które omawiają zagadnienia liturgiczne różnych krajów, jak na przykład Holandii czy Hiszpanii¹⁴.

Ogólny tytuł – *Documentorum explanatio* - wyjaśnienia dokumentów – jest szeroki i dlatego znajdujemy w nim zarówno wyjaśnienia dokumentów Kościoła o liturgii z uzasadnieniem teologicznym, pastoralnym oraz cytowaniem innych dokumentów, jak i rozstrzygnięcia wątpliwości rubrycystycznych. Wyjaśnienia i naświetlenia problemów odnowy zamieszczano często na początku omówienia, a następnie dopiero same *dubia*, jak to mamy na przykład w roczniku siódmym, gdzie najpierw znajdujemy omówienia wątpliwości

Obrzędów na dwie: Kongregację dla spraw kultu Bożego i Kongregację dla spraw kanonicznych, *Posoborowe Prawodawstwo Kościelne (dokumenty prawno-liturgiczne)*. Zebrał i przełożył E. Szafrowski, T. 2, z. 1, Warszawa 1970, s. 95-112.

11 Podaje go cały numer Ruchu Biblijnego i Liturgicznego w tłumaczeniu O. Franciszka Małaczyńskiego, RBL 14:1961 s 1-115.

12 Por. Tamże s. 136.

13 Por. Tamże s. 254, 307.

14 Por. *Questiones ex Hollandia*, *Notitiae* 6:1970 s. 41-43.

dotyczących konsekracji dziewic oraz muzyki w czasie celebracji sakramentu małżeństwa, a dopiero po nich właściwe wątpliwości rubrycystyczne i odpowiedzi na nie¹⁵. Same *dubia* i odpowiedzi były w zasadzie udzielane w języku łacińskim, ale pozostałe wyjaśnienia zawierały inne wersje językowe¹⁶.

Wśród różnych pytań i odpowiedzi napotykamy również wyjaśnienia innych dykasterii Stolicy Apostolskiej i tak pod nagłówkiem: *Acta Sanctae Sedis* zamieszczona została odpowiedź *Papieskiej Komisji Interpretacji Prawa Kanonicznego*. Cechą charakterystyczną tych odpowiedzi jest podpis przewodniczącego i sekretarza odpowiedniego urzędu Stolicy Apostolskiej¹⁷. Warto wymienić tutaj jeszcze *Kongregację Doktryny Wiary*, która udziela odpowiedzi co do ważności sakramentu chrztu udzielanego we wspólnocie Die Christengemeinschaft pana Rudolfa Steiner'a¹⁸, czy też Kongregacji o Świętych dotyczący kultu Jana Dunsza Szkota¹⁹. W roku 1966 napotykamy również odpowiedź Świętej Kongregacji Obrzędów, która zezwala opuścić modlitwy u stopni ołtarza, jeśli we wspólnocie zakonnej odmawia się bezpośrednio przed Mszą świętą *divinum Officium*²⁰.

Forma pytań zbliżona jest do *dubiów* kierowanych do potrydenckiej *Sacra Rituum Congregatio*, ale w udzielanych odpowiedziach spotykamy takie sformułowania jak: najczęściej powtarzające się *Affirmative* czy *Negative*, ale spotykamy także, *Servetur consuetudo localis* – należy zachować zwyczaj lokalny²¹, *Licet* - można²², *Nihil obstat ut ita fiat* – nic nie stoi na przeszkodzie, aby tak postąpić²³, *Per se licet* – z samej istoty (zgodnie z prawem) można²⁴, *Per se licet, sed non consulitur* – z samej istoty (zgodnie z prawem) można, ale nie

15 *Documentorum explanatio. Circa Ordinem Consecrationis Virginum*, Notitiae 7:1971 s. 107-110; *Musica sacra nella liturgia nuziale*, Tamże s. 110-111; *Dubia*. Tamże s. 112. Por. także: *Documentorum explanatio. Peculiares memoria defunctorum pro quibusdam circumstantiis*. Tamże s. 318-319.

16 Por. *Adaptation de la liturgie des Heures a l'office de certaines communautés religieuses*. Notitiae 8:1972 s. 39-40.

17 Pontificia Commissio Codicis Iuris Canonici authentice interpretando. Pod nim podpis Rosalio Castillo Lara Archiep. Tit. Praeausen. Pro-Præses, Iulianus Herranz a secretis. Notitiae 10: 1984 s. 589. Innym tytułem jest: „Alia Dicasteria”, a w nim „Pontificum Cosilium de legum textibus interpretandis nota explicativa” z podpisem przewodniczącego Julian Herranz Arcivescovo tit. Di Vertara, Presidente i sekretarza Bruno Bertanga Vescovo tit. di Drivasto, Segretario. Notitiae 33:1997 s. 141-146. Przedruk z L'Osservatore Romano pod ogólnym tytułem „Sancta Sede”. Notitiae 24:1988 s. 269.

18 Alia Dicasteria Sanctae Sedis. Congregatio pro Doctrina Fidei. *Notificazione sul battesimo*. Notitiae 27:1991 s. 337.

19 Alia Dicasteria Sanctae Sedis. Congregatio de Causis Sanctorum. *Culto di Giovanni Duns Scoti*, którą podpisał Angelus card. Fellici Prefectus oraz Eduardus Nowak Archiep. tit. Lunensis a secretariis. Tamże s. 337-338

20 *Sacra Congregatio Rituum. Dubia*. Notitiae 2:1966 s. 132.

21 Por. Notitiae 1:1965 s. 186.

22 Tamże s. 250.

23 Tamże s. 253.

24 Tamże s. 254.

radzi się²⁵, *Nulla modo* – w żadnym wypadku²⁶, *Certissime* z całą pewnością²⁷, *Nil in ritu Missae mutetur* – nic nie należy zmieniać w rycie Mszy świętej²⁸.

Przedmiotem wielu wątpliwości i zapytań stała się wydana przez *Consilium* 26 września 1964 r. Instrukcja *Inter Oecumenici* oraz wydany 27 stycznia 1965 roku dekret *Ordo Missae, Ritus servandus in celebratione Missae* oraz *De defectibus in celebratione Missae occurrentibus*. W pierwszym roku istnienia omawianego periodyku zadano ponad sto pytań, a udzielono łącznie dziewięćdziesiąt odpowiedzi. Można powiedzieć, że na każdy z dziewięćdziesięciu dziewięciu numerów Instrukcji *Inter Oecumenici* zadano pytanie i udzielono odpowiedzi, gdyż Instrukcja liczy łącznie 99 punktów. Trzeba jednak dodać, że ta średnia matematyczna nie odpowiada w pełni rzeczywistości, gdyż 3 marca 1965 r. został wydany ryt koncelebry i Komunii świętej pod dwiema postaciami, który też był przedmiotem szczegółowych interpretacji.

Liczne pytania kierowane do redakcji i udzielane odpowiedzi były grupowane tematycznie, jak na przykład: *De Instructionem*²⁹, *Ad ritum servandum in celebratione Missae*³⁰, *De ritu servando in concelebratione Missae*³¹, *De ritu Communionis sub utraque specie*³². *Dubia* dotyczyły konkretnych sformułowań Instrukcji z podaniem odpowiedniego numeru oraz fragmentu tekstu, a *Rada* udzielała szczegółowych odpowiedzi. Część z zadanych pytań dotyczyła jeszcze trydenckiego *Ordo Missae* i dlatego odpowiedzi te są już nieaktualne, jak na przykład postawa i kierunek odmawiania przez kapłana modlitw u stopni ołtarza tzw. ministrantury, czy też zachowanie celebransa podczas wykonywania polifonicznego *Sanctus*³³. Do rozstrzygnięć nieaktualnych należy zaliczyć wszystkie związane z posługą subdiakona oraz dawnym *Ordo Missae*.

Zadawane pytania i udzielane odpowiedzi w pierwszym okresie reformy świadczą o silnych tendencjach rubrycystycznego ujęcia liturgii, dlatego można w nich dostrzec zderzenie mentalności legalistycznej reprezentowanej przez Kongregację Obrzędów oraz nowe podejście pastoralne i teologiczne reformatorów. Przejawiło się to między innymi, gdy zapytano czy biskup może ustalić w swojej diecezji jednakowy sposób celebracji. Procesu ujednoczenia nie należy rozumieć jako uniformizmu w diecezji przy celebracji liturgicznej

25 Tamże s. 251.

26 Tamże s. 306.

27 Tamże s. 185.

28 Tamże s. 253.

29 Tamże s. 136.

30 Tamże s. 139; 186.

31 Tamże s. 142; 188.

32 Tamże s. 143; 189.

33 *Utrum liceat celebranti in Missae versus populum celebrata, dicere preces ad gradus altaris terga vertentes populo? Resp: Licet. Tamże s. 251. Por. Quid facere debet celebrans, cum «Sanctus» a schola tantum, musica «polyphonica» canitur? Resp.: Interim opportunus videtur nihil mutare et celebrantem statim inchoare «Te igitur» dum canitur «Sanctus». Tamże s. 252.*

i dlatego Rada mówi o zachowaniu rubryk, ale zwraca również uwagę, aby nie zagubiono tej wolności jaką jest możliwość adaptacji i celebrowanie żywej liturgii dla żywych ludzi³⁴.

W roku następnym – 1966 *dubia et responsa* koncentrowały się wokół tych samych dokumentów, a pytania dotyczyły zastosowania języka narodowego w liturgii Mszy oraz Brewiarzu, wykonywania śpiewów, zastosowania melodii w śpiewach mszalnych, aktualny też był problem tłumaczenia i zatwierdzania tekstów liturgicznych w językach narodowych.

Daje się zauważyć, że pytania nawiązują najczęściej do świeżo wydanych ksiąg liturgicznych i dokumentów Kościoła, których interpretacja, czy realizacja napotykały trudności we wprowadzeniu ich w życie. W późniejszym okresie opuszczony został tytuł *Documentorum explanatio*, a pozostał jedynie *Dubia*³⁵, lub *Responsa ad dubia proposita*³⁶. Przeprowadzone badania pokazały, że w pewnych rocznikach brak było pytań i dotyczyło to lat: 1979; 1982 – 1983; 1990 – 1993; 1996.

Problemy interpretacji teologicznej i biblijnej nowych tekstów także mają swoje miejsce na łamach *Notitiae*. Dotyczyło to wyrażenia *astare coram te et tibi ministrare*, gdyż dopatrywano się w tym zwrocie II Modlitwy Eucharystycznej analogii do przypowieści Pana Jezusa o faryzeuszu i celniku z ewangelii św. Łukasza (18, 9-14) i dlatego domagano się jego zmiany. Odrzucając ten zarzut Kongregacja zwróciła uwagę, że zwrot św. Hipolita zwraca uwagę na znaczenie kapłaństwa³⁷.

Zajmowano się również tak szczegółowymi problemami, jak uderzeniem w dzwonki w czasie liturgii mszalne³⁸, czy dopuszczalności śpiewania przez

34 *Utrum, ad uniformitatem obtinendam, quando a rubricis plures dantur possibilitates, auctoritas territorialis competens pro universa regione, vel Episcopus pro sua dioecesi statuere possit unica ratio ab omnibus teneatur? Resp.: Per se licet. Attamen, semper prae oculis habendo quod non tollatur illa libertas, quae a novis rubricis praevideatur, aptandi, modo «intelligenti», celebrationem sive ecclesiae sive coetui fidelium, ita ut sacer ritus sit revera quid vivum pro hominis vivis. Tamże s. 254.*

35 *Notitiae* 14:1978 s. 52.

36 *Notitiae* 33:1997 s. 366.

37 *De secunda Prece Eucharistica. 1. In oratione precis eucharisticae secundae, quae initium sumit a verbis «Memores igitur...», expressio: „astare coram te et tibi ministrare” – relationem habere videtur ad parabolam de publicano et phariseo (Cfr. Lc 18, 9-14). Nonne haec ratio sufficiens esset ad quandam variationem in ipso textu liturgico inducendam? Resp.: Negative. Expressio illa («astare coram te...») «ad verbum» e textu Hippolyti sumpta minime ad biblicam parabolam de phariseo et publicano se fert, sed praecipue significationem sacerdotalem inducit. Versio etiopica clarior apparet («nous tenir avant toi et te servir comme prêtres». Cfr. édition Botte, p. 17). Verba haec de Vetere Testamento, praesertim Deuteronomio, deprompta sunt. *Notitiae* 8:1972 s. 194.*

38 *Utrum in Missa pulsanda sit campanula, necne. Responsum* najpierw cytuje Wprowadzenie Ogólne do Mszału n. 109, a następnie podaje: *!...! Nam ex diuturna et assidua catechesi ac educatione liturgica coetus quidam liturgicus ita attentus et conscius participare potest Missam, ut non egeat hoc signo ad attentionem suscitandam in parte centrali Sacrificii Missae. Hoc facilius evenire potest v. gr. in communitatibus religiosiis vel in coetibus liturgicis particu-*

kapłana błogosławieństwa na zakończenie Mszy świętej³⁹. Zagadnienia poruszane w roku 1968 koncentrowały się wokół tajemnicy Eucharystii i nawiązywały do wydanej 25 maja w Uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa 1967 roku instrukcji Kongregacji Obrzędów *Eucharisticum mysterium*⁴⁰. W następnych rocznikach koncentrowano się na zagadnieniach związanych z nowym Ordo Missae oraz zreformowanym kalendarzem liturgicznym i kolejno wydawanymi księgami liturgicznymi.

Wśród wielu responsów prawnych znajdują się również uzasadnienie teologiczne a nawet ascetyczne, gdy zwrócono uwagę na rolę Liturgii Godzin dla życia duchowego. Oficjalna modlitwa Kościoła ma być równocześnie modlitwą osobistą, nieprzymuszoną, owocną – przypomniawszy Kongregacja, ma być źródłem pobożności, pokarmem życia duchowego i codziennej posługi apostołskiej; powinna ona ukazywać wzajemne związki, jakie zachodzą między modlitwą Kościoła a modlitwą osobistą, gdyż czytania, psalmy i pozostałe części Liturgii Godzin stanowią niewyczerpane źródło medytacji chrześcijańskiej⁴¹.

Zagadnienia aktualne w Polsce

Osobnym problem są praktyki liturgiczne w Polsce, które odbiegają od założeń odnowy liturgicznej. Spośród wielu różnych zagadnień zatrzymamy się jedynie nad tymi najbardziej charakterystycznymi, które przyjęły się w praktyce i zdają się mieć walor zwyczaju liturgicznego, choć często nie odpowiadają duchowi odnowy. Do tych zagadnień należy zaliczyć aklamację po przeistoczeniu, która, zgodnie z konstytucją Pawła VI *Missale Romanum*, należy do wiernych – *ad fidelium acclamationem veluti aditum aperiunt* i dlatego we Mszy bez udziału wiernych, a odnosi się to również do koncelebracji bez udziału wiernych, należy opuścić aklamację *Oto wielka tajemnica wiary*, a także pozdrowienia i benedykcję na końcu Mszy świętej. Taka jest też odpowiedź Kongregacji. *Quod vobis videtur?*⁴²

laribus vel parvis. Sed aliter supponi potest in paroecia vel publica ecclesia ubi diversus est gradus educationis liturgicae et religiosae et non raro participant fideles aliunde venientes vel non assidui ad ecclesiam. His in casibus signum campanulae omnino conveniens est, et quondaque necessarium. Concludendo: plerumque detur signum cum campanula saltem ad duas elevationes ad adorationem, laetitiam, et attentionem suscitandam. Tamże s. 343.

39 *Proinde, attenda nova elementorum ordinatione in ritu conclusionis Missae, ut uniformitas inter haec elementa servetur, congruum videtur ut etiam formula benedictionis, in Missa in cantu, etiam a sacerdote cantu proferatur. Notitiae 3:1967 s. 300.*

40 *Sacra Congregatio Rituum. Instructio de cultu mysterii Eucharistici. Typis Polyglottis Vaticanis 1967.*

41 *Ita Liturgia Horarum fit oratio propria, sincera et fructuosa, fons pietatis, nutrimentum vitae spiritualis et quotidiani laboris apostolici, maiorem vim accipiunt rationes, quae in orationem Ecclesiae et orationem personalem intercedunt, orationemque mentalem ex lectionibus, psalmis ceterisque Liturgiae Horarum partibus indeficiens haurit. Notitiae 9:1973 s. 84.*

42 *Ad ordinem Missae. Quando nullus fidelis habetur qui acclamationem post consecrationem peragere valet, debetne sacerdos dicere «Mysterium fide»? Resp.: Negative. Verba*

Powszechną praktyką w czasie koncelebracji Mszy świętej jest głośne, a nawet głośniejsze niż celebriansa, odmawianie modlitw, a nawet przekrzykiwanie go przez kapłanów koncelebrujących, a tymczasem rubryki podają, że należy to czynić *submissa voce*. Tekst ma być recytowany dokładnie, w jednej tonacji i w jednym rytmie, aby był zrozumiany przez wiernych. Gest wyciągniętych rąk nad darami ma towarzyszyć całej modlitwie epiklezy i składa się je dopiero razem z celebriansem głównym po znaku krzyża nad darami złożonymi do przeistoczenia⁴³.

Problemem nadal nierozwiązanym w Polsce jest gest towarzyszący słowom ustanowienia. Trzeba tutaj wyraźnie podkreślić, że jest to gest fakultatywny – *si opportunum videtur*, czyli można go pominąć. Jeśli jednak wyciąga się rękę w stronę konsekrowanych postaci, ma to być gest wskazujący – *gestus demonstrativus*⁴⁴.

«*Mysterium fidei*», qui ex contextu verborum Domini deducata sunt et post consecrationem posita, «ad fidelium acclamationem veluti aditum aperiunt» (Cf. Const. Missale Romanum). Quando autem peculiaribus in adiunctis nemo respondere valet, sacerdos illa verba omittit, sicut fit in Missa quae, ex gravi necessitate, celebratur sine ullo ministro, in qua salutatio-nes et benedictio in fine Missae omittuntur (Inst. gen., n. 211). Idem valet pro concelebratione sacerdotum in qua nullus fidelis praesens est. Notitiae 5:1969 s. 324-325.

43 De Missis concelebratis. In concelebrationibus peragendis, modi differentes inveniuntur in sequentibus: a) Interdum, probe distinguitur vox celebrantis principalis, dum concelebrantes submissa seu modesta voce Precem eucharisticam proferunt. Alibi, e contra, quoddam quasi certamen elatarum vocum auditur, dum unusquisque ceteros quasi superare contendit. b) In epiclesi peragenda ante consecrationem, non omnes celebrantes manus protendunt erga oblata ad invocandam actionem Sancti Spiritus, dum diligentissimi sunt in protendenda manu durante consecratione. c) In ipsa epiclesi nonnulli manum retrahunt simul ac celebrans principalis signaverit super oblata, dum alii porrectas tenet manus donec textus epiclesis finiatur. Quinam modus sequendus est? Resp.: Ad optimum discernendum in hac varietate, satis erit perpendere naturam functionum, quae peraguntur ab unoquoque, et naturam gestuum ipsis respondentium. a) Iuxta IGMR 170, coetus fidelium distincte percipere debet vocem praesidentis: quod obtineri potest mediante microphoni sensibili et bene collocato, et praesertim ex modestia vocum concelebrantium («submissa voce»). Alioquin, in secundo casu considerato, unitas tenoris et rythmi ad intellegendum textum ex parte coetus obtineri nequit. b) Illud satis curiosum est, quod Missalis normae contemplantur casum plane oppositum quam quis supra consideratur: durante epiclesi consecrationis omnes celebrantes debent imponere manus super oblata (IGMR 174a, 180a, 184a, 188a: «manibus ad oblata extensis») in invocanda actione Spiritus sanctificantis; dum consecratione durante, concelebrantes tendunt manum dexteram ad panem et calicem, «si opportunum videtur» (IGMR 174c, 180c, 184c, 188c): idque dum recitant «verba Domini», scilicet usque ad «Hoc facite in meam commemorationem» inclusive. c) Actus imponendi manus debet comitari verba precis. Hac de causa rubricae Ordinis Missae (90, 103, 110, 119) indicant finem huius actus verba «iungit manus». Notitiae 14:1978 s. 303-304.

44 Verba consecrationis, manu dextra, si opportunum videtur, ad panem et calicem extensa. Ritus concelebrationis. Praenotanda n. 39c. Wydanie tego rytu w katowickich Wiadomościach Diecezjalnych w roku 1966 zamieściło następującą adnotację *Palma manus potest esse versa ad latus vel ad terram, ita ut extensio manus intelligatur ut gestus demonstrativus*. Katowickie Wiadomości Diecezjalne 34:1966 s. 48. Odpowiedź *Cosilium* na zadane pytanie jest już bardziej jednoznaczna *Utrum liceat rubricam Ritus concelebrationis Missae n. 39c: «Verba consecratio-*

Korekty i ustalenia wymaga też czynność uderzania się w piersi zarówno przez kapłana jak i wiernych w czasie recytacji moja вина i wydaje się, że nie jest wymagane tradycyjne trzykrotne bicie się w piersi, jak to było zaznaczone w Mszałe św. Piusa V a wystarczy jednorazowe uderzenie w piersi. Zbędna natomiast jest ta czynność w czasie wykonywania Baranku Boży i Panie nie jestem godzien, co często spotyka się nadal w naszych kościołach⁴⁵.

Warto też przypomnieć zasadę, że *celebrans nunquam stat in medio altaris, dum vasa sacra purificat* – kapłan nigdy nie stoi na środku ołtarza, w czasie puryfikacji świętych naczyń⁴⁶.

Inna kwestia związana jest z błogosławieństwem Najświętszym Sakramentem i jeśli czyni się to puszką nie należy jej okrywać welonem, co często jeszcze spotykane jest w naszych kościołach⁴⁷.

*nis, manu dextra ... ad panem et calicem extensa» ita interpretari, ut «palma manus» versa sit ad latus (non ad terram), ut extensio manus intellegatur ut gestus demonstrativus et congruat cum verbis «Hoc, Hic est...»? Resp.: Affirmative. Notitiae 1:1965 s. 143. Rozstrzygnięcie to przedrukowało następnie nowe Caeremoniale Episcoporum w przypisie do n. 106 *Ad epiclesim ante consecrationem manus extendendae sunt, ita ut palmae sint apertae versus ac supra oblata* (cf. *Missale Romanum*, ed 1962, *Ritus servandus in celebratione Missae*, VIII, 4). *Ad consecrationem vero palma manus dextra versa sit ad latus* (cf. *Notitiae*, I, 1965, p. 143).*

- 45 *Percutio pectoris. In quibusdam formulis proferendis, uti v. g. «Confiteor, Agnus Dei, Domine non sum dignus», tum ex parte sacerdotum tum ex parte fidelium gestus verba comitantes non semper iidem habentur: nonnulli in supradictis formulis dicendis triplici ictu pectus sibi percutiuntur, alii vero semel. Quisnam usus legitime retinendus videtur? Resp.: Haec in casu meminisse iuvabit: 1) Gestus et verba saepius vim sibi invicem conferunt. 2) Hac in materia, ut in ceteris liturgica instauratio veritatem et simplicitatem prosecuta est, secundum illud Sacrosancti Concilii «Ritus nobili similitate fulgere debent...» (SC, 34). Dum in Missali Romani, auctoritate Concilii Tridentini promulgato, gestus etiam minimi frequentissime verba prosequabantur, Missalis Romani, auctoritate Concilii Vaticani II instaurati, rubricae discretionem respiciuntur quoad gestus. Quibus dictis: a) Verba «mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa» quae in «Confiteor» inveniuntur, huiusmodi rubrica in Missali Romano instaurato introducuntur: «Omnes simul ...percutientes sibi pectus, dicunt...» (OM n. 3). In priore Missali, eodem loco, rubrica sit sonabat: «Percutit sibi pectus ter». Non videtur igitur quod ter sibi pectus percutere aliquis debeat, in proferendis latino vel alio sermone talibus verbis, etiamsi dicuntur «mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa». Sufficit quod percutio pectoris fiat. Patet etiam quod unus tantummodo gestus sufficit in illis linguis, in quibus verba ad culpam manifestandam simpliciore modo reddita sunt, uti, verbi gratia lingua anglica: «I have sinned through my own fault», vel lingua gallica: «Oui, j'ai vraiment péché». b) Missalis Romani instaurati discretio manifestatur praecipua etiam in ceteris memoratis textibus, scilicet «Agnus Dei» et «Domine, non sum dignus», qui verbis aliquomodo paenitentiae et humilitatis fractionem panis et invitationem fidelibus ad Eucharistiam suscipiendam comitantur. Uti dictum est in responsione n. 2 *Commentariorum „Notitiae”* 1979, p. 301: ubi rubricae Missali Romani Pauli VI nihil dicunt, non ideo inferendum est quod servare oporteat antiquas rubricas. Missale instauratum antiquum non supplet, sed substituit. Revera Missale prius ad «Agnus Dei» indicabat: «ter pectus percutiens»; et proferendo triplex «Domine, non sum dignus percutiens: pectus ... ter dicit». Cum vero Missale novum nihil de hoc dicat (OM 131 et 132), nulla ratio postulat ut his invocationibus gestus aliquis adiungantur. *Notitiae* 14:1978 s. 534-535.*

46 De vasorum sacrorum purificatione. Tamże s. 593.

47 *Ad benedictionem cum pyxide impertiendam, sacerdos debetne cum velo humerali eam cooperire. Resp.: luxta maiorem antiquum et receptum, in signum reverentiae sacerdos py-*

Osobnym zagadnieniem jest Msza święta z udziałem dzieci i dlatego warto o tym przypominać, że mają one być wprowadzone stopniowo – *gradatim* do pełnego zrozumienia poszczególnych części Mszy świętej i że jest to celebracja całej wspólnoty uczestniczącej w liturgii⁴⁸.

Warto też zwrócić uwagę na gradację świadków bierzmowania. Kongregacja podaje, że jest rzeczą pożyteczną – *expedit*, aby to był chrzestny; nie wyklucza się – *ne excluditur* odrębnego świadka oraz mogą to być – *fieri potest* rodzice bierzmowanego⁴⁹.

Trzeba też przypomnieć zasadę, że relikwie składane w czasie uroczystego poświęcenia ołtarza *mają być takiej wielkości, by można było wywnioskować, że są częściami ciał ludzkich. Należy unikać składania zbyt małych części relikwii jednego lub wielu Świętych. /.../ Szkatuły z relikwiami nie należy umieszczać ani nad ołtarzem, ani w mensie ołtarza, lecz pod jego mensą z uwzględnieniem kształtu ołtarza*, podaje nowe *Ordo dedicationis ecclesiae et altaris*⁵⁰. Niestety w tej dziedzinie jest jeszcze wiele do zrobienia, a przekazy prasowe dostarczają wiele negatywnych świadectw. Zapomina się też o zasadzie, że ciała Męczenników nie dodają chwały ołtarzowi, lecz raczej ołtarz podkreśla godność grobu Męczenników⁵¹.

Wśród wielu przedstawianych wątpliwości, Kongregacja negatywnie ustosunkowała się również do umieszczania symboli, obrazów i napisów na

xidem vel ostensorium manibus velo humerali coopertis accipit. Haec ratio autem non valet pro cooperiendae pyxide, quae potius ostendenda est fidelibus, dum benedictio datur, sicut fit quando ostensorium adhibetur. Ideo conformius esse videtur veritati rei si etiam pyxis, in benedictio eucharistica, veli humerali accipitur sed non cooperiatur. Notitiae 5:1969 s. 327.

48 *Pueri gradatim manuducendi sunt ad plenam significationem Missae eiusque partium intellegendam. Ad hoc necessarium est ut variis orationis et celebrationis formis assuescant. /.../ Quod respondet iis quae dicuntur nn. 13-15, in quibus de variis generis celebrationibus disseritur ut vita cotidiana puerorum in dies magis evangelio imbuantur et facilius elementa liturgica intellegantur, quibus ad pleniorum Missae participationem praeparantur. Celebratio Missae est actio totius communitatis. Qua de re participatio puerorum maxime fovenda est. Notitiae 11:1975 s. 125-126.*

49 *Ad ordinem confirmationis. Utrum necesse adhuc sit patrinus Confirmationis habeatur. Resp.: iuxta praenotanda Ordinis Confirmationis, n. 5, «de more», scilicet extra casus extraordinarios, patrinus habendus est. Sed tres praebentur possibilitates, quae tamen, non eodem gradu ponuntur, sed secundum quemdam ordinem praecedentiae, ita ut primo veniat quod preferendum est: «Expedit» patrinus Baptismi, si adsit, esse etiam patrinum Confirmationis, ut clarius significetur nexus inter Baptismum et Confirmationem et munus atque officium patrini efficacius reddatur; «non excluditur» facultas patrinum proprium Confirmationis eligendi; «fieri potest» ut parentes ipsos pueros suos praesentent. Notitiae 11:1975 s. 61.*

50 Poświęcenie ołtarza n.5a, c. Cyt. za: Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensi 118:1980 s. 204. Por. De usu condendi reliquias in ritu Dedicationis altaris. Odpowiedź cytuje najpierw stosowny kanon CIC, a następnie przytoczony już wyżej tekst obrzędów dedykacji Kościoła i ołtarza. Notitiae 20:1984 s. 192-193.

51 Obrzęd poświęcenia ołtarza n. 5. Tamże s. 230.

szatach liturgicznych⁵². Negatywnie wypowiedziała się również, aby w procesji z darami przynoszono obrus ołtarzowy i świece, gdyż powinny się one znajdować na ołtarzu od początku liturgii. Wyjątek stanowi w tym przypadku liturgia Męki Pańskiej.

Podsumowanie

Na podstawie dotychczasowego przeglądu można zauważyć silne tendencje legalistycznego ujęcia liturgii i dominację prawnego aspektu nad teologicznym, czy pastoralnym ujęciem. Świadczy o tym forma stawianych pytań i forma udzielanych odpowiedzi.

Zadawane pytania wskazują również ile wątpliwości rodziło się zarówno we wspólnotach parafialnych jak i zakonnych. Wiele z nich dotyczy miejscowych zwyczajów nie zawsze pozostających w zgodzie z duchem reformy soborowej.

Udzielane *responsa* wskazują na nowe teologiczne i pastoralne ujęcie liturgii. Sposób przekazywanych wyjaśnień pozwala też dostrzec odchodzenie od rubrycystyki - z normatywnego na rzecz fakultatywnego ujęcia posoborowego prawa liturgicznego.

Same odpowiedzi zdają się podpowiadać dalszy rozwój i mające nastąpić zmiany w reformie liturgicznej. Pytania i odpowiedzi są świadectwem recepcji odnowy liturgicznej wątpliwościami pisane.

Obserwacja celebracji liturgii Mszy świętej w Kościele posoborowym rodzi potrzebę opracowania struktury celebracji, która ujmowałaby zasady prawa liturgicznego, uwzględniałaby jego wymiar fakultatywny i możliwości przystosowania pastoralnego.

Odrębnym, wymagającym szerszego opracowania jest zagadnienie Mszy z udziałem dzieci, gdyż ich celebracja przekracza często wszelkie zasady przyzwoitości liturgicznej, ogranicza się do zabawy i nie prowadzi do pełnego udziału w liturgii.

Zaprezentowane problemy zamieszczane w rubryce *dubia et responsa* nie oddają w pełni poruszanych zagadnień, a mają jedynie uwrażliwić na stosunek do posoborowego prawa liturgicznego, jego wymiar biblijny, teologiczny, pastoralny, a nawet historyczny, aby w pełni realizowana była soborowa zasada, że *nikomu, choćby nawet był kapłanem nie wolno na własną rękę niczego dodawać, ujmować lub zmieniać w liturgii* (KL 22). Dlatego dobra znajomość prawa liturgicznego jest podstawą poprawnego i pobożnego celebrowania świętych misterii zbawienia.

Ukazujące się wciąż nowe edycje posoborowych ksiąg liturgicznych wymagają indywidualnego zaznajomienia i pogłębionych studiów, gdyż normy

52 *Utrum casulae, dalmaticae, stolae, mitrae aliaque paramenta seu supellex sacra decorari possint symbolis, imaginibus, vel scriptis quae indoli liturgicae sunt aliena? Resp.: Negative.* Notitiae 34:1998 s. 590-591.

prawne wnoszą nowe uściślenia i korekty wprowadzone uprzednio, a często zamieszczane, jako odpowiedzi na zaistniałe wątpliwości. Dla przykładu można tutaj podać zasady wyboru Modlitwy eucharystycznej w niedziele i święta, gdyż powszechnie stosowana II Modlitwa eucharystyczna nie odpowiada wymogom prawa liturgicznego, gdyż rubryki zalecają wyraźnie Kanon Rzymski lub III Modlitwę eucharystyczną, a w okresie *zwykłym* - *per annum* można stosować IV Modlitwę eucharystyczną⁵³.

Duszpasterz zawsze powinien pamiętać, że dobro duchowe wiernych jest podstawowym kryterium wyboru i dopuszczonych adaptacji liturgicznych. Posoborowe prawo liturgiczne odstąpiło od rygorystycznego ujmowania przepisów na rzecz jego fakultatywnego ujęcia, ale zawsze w granicach przewidzianych przepisami liturgicznymi. Zachowanie tych norm pozwoli celebransowi zachować właściwy umiar, uniknąć niepotrzebnego izolowania i tworzenia prywatnych „kościółków”. Z drugiej jednak strony nie wolno się bać nowych rozwiązań pastoralnych w granicach przewidzianych przez prawo liturgiczne⁵⁴. Szereg nieprawidłowości w celebracji, szczególnie Eucharystii, wytyka ks. Stanisław Czerwik w swym artykule na temat instrukcji *Redemptionis Sacramentum*⁵⁵. Na zakończenie warto przypomnieć, jakże nadal aktualne, słowa Jana Pawła II z jego listu apostolskiego: *I dlatego trzeba nadal dbać o nowe, pogłębione wychowanie, aby odkryć całe bogactwo, które zawiera w sobie nowa Liturgia*⁵⁶.

53 Zasady wyboru Modlitwy eucharystycznej są następujące: a) Pierwszą Modlitwę eucharystyczną (Kanon Rzymski), którą zawsze można odmawiać, zaleca się stosować w dni mające własne «Zjednoczeni» i w Mszach z własnym «Boże, przyjmij łaskawie tę Ofiarę», a także w święta Apostołów i świętych, których imiona wspomina się w tekście tej modlitwy; wskazane jest również stosowanie tej modlitwy w niedziele, jeśli racje duszpasterskie nie zalecają wyboru **trzeciej Modlitwy eucharystycznej** (podkreślenie Z. W.) Nowe Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego. Poznań 2004 n. 365 a. Czwarta modlitwa eucharystyczna ma prefację niezmienną i podaje pełniejsze streszczenie dziejów zbawienia. Można się nią posłużyć, gdy Msza nie ma własnej prefacji i w **niedziele Okresu Zwykłego**. (podkreślenie Z. W.) Do tej modlitwy, ze względu na jej budowę, nie można wprowadzać specjalnej formuły za zmarłego (n. 365 d).

54 Łacińskie edycje używają następujących sformułowań: *pro opportunitate* – jeśli uzna się za stosowne; *his vel similibus verbis* – tymi lub podobnymi słowami; *potest* – może; *sive ...sive* – albo ... albo; *laudabiliter* – będzie lepiej; *de more* – zgodnie ze zwyczajem; *forma aptior seligitur* – należy wybrać formę bardziej odpowiednią. Te określenia wymagają od celebransa dużej wiedzy teologicznej i ogromnego wyczucia pastoralnego, by zawsze uwzględniać wrażliwość religijną i formację duchową wiernych, nigdy zaś własne upodobania i szukanie skracania liturgii, ale zawsze dążyć do jej interioryzacji.

55 Por. S. Czerwik. *Potrzeba i główne myśli instrukcji „Redemptionis Sacramentum”*. O tym, co należy zachować, a czego unikać w związku z Najświętszą Eucharystią (25 III 2004). „Anamnesis” 11:2005 n. 2 s.50 – 69.

56 List apostolski, jw. n. 14.